

דף כ

'דאמר קרא לא תחנם – לא תתן להם חנייה בקרקע' – הרא"ש והר"ן ז"ל כתבו: זה שנאסר במשנה למכור להם מחובר לקרקע – בארץ ישראל דברים אמורים, אבל בחו"ל – מותר. ודלא כהרמב"ן ז"ל שכתב שאפילו בחו"ל אסור. [וטעם הדעה הזו פרש הר"ן, כיון שאפשר למכרם בתלוש, לא התירו למכור במחובר, משא"כ קרקע ממש – מותר למכור לר' יוסי בחו"ל, כדלהלן]. ולענין איסור מתן חנייה בקרקע, אין חילוק אם נותן בשביל צורך ותועלת לישראל אם לאו. רק לענין איסור נתינת חן יש לחלק בכך, כי נתינת חן אינו אלא ברגש החנינה, ולא בדורש טובת עצמו, אבל חנייה בקרקע, המציאות של ע"ז על אדמת ישראל בקנין היא שנואה לפני המקום, וכל שקנה הקרקע והיא שלו, הרי הוא חונה על קרקע הארץ. וגם לא ניתנה תורה לשיעורין, הלכך בכל אופן שמוכר לנכרי עובר בלאו, הגם שלפי ראות עינינו אינו מתאחז בה (חזון איש יו"ד סה, ד).

'לא תתן להם חן' – '...וכן אסור לספר בשבחן, ואפילו לומר כמה נאה עובד כוכבים זה בצורתו. וקל וחומר שיספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריהם, שנאמר ולא תחנם – לא יהיה להם חן בעיניך. מפני שגורם להדבק עמו וללמוד ממעשיו הרעים' (לשון הרמב"ם – עכו"ם י, ד). ולפי זה נראה שאסור לשבח את אומנותו, וכל שכן חכמתו וכדומה. ואפשר שאין איסור אלא בעוסק בשבח, וכמו שאמרו כמה נאה עכו"ם זה, אבל לומר עליו שהוא אומן טוב או רופא טוב וכדומה – מותר.

וזה ששיבחו את דמא בן נתינה על שהפליג בכיבוד אב (להלן כג: וקדושין לא.) – נראה שזהו לאחר מותו, ואין איסור אלא משום שיבוא להמשך אחריו וזה שייך רק בחייו (עפ"י חדושים ובאורים). א. מה שכתב לענין אמירת 'רופא טוב' – נראה שכוונתו בשנותן עצה לאחרים וממליץ על רופא מסוים, ונראה שדבר פשוט הוא שמותר, שאין כאן נתינת חן, אלא לטובת ישראל עושה כן. וע"ע להלן. ב. ע' בספר פרי צדיק (קדושים ג) שכתב לבאר מדוע שבחו חז"ל את עשיו על כיבודו את אביו והלא כתיב 'לא תחנם' – אל תתן להם חן.

'לא תתן להם מתנת חנם' – יש שכתבו שאין איסור זה אלא בעובדי ע"ז ממש, אבל נכרי שאינו עובד ע"ז [כגון ישמעאלי] – מותר (כן מפורש בשו"ת הרשב"א ח. וכן נראה מדברי המאירי כאן, שכתב: 'הא כל שהוא מן האומות הגדורות בדרכי הדתות, ושמודות באלהות – אין ספק שאף בשאין מכירו – מותר וראוי, וכבר אמרו שולח אדם ירך לנכרי'. וכ"מ מדברי החינוך תכו). ואולם הכרעת הפוסקים אינה כן אלא לעולם אסור – כפי שכתב בית יוסף (חו"מ רמט) וסמ"ע (שם) וש"ך (יו"ד קנא סק"ח). וכן יש לדייק מדברי הרמב"ם (זכיה ומתנה ג, יא) והטור (בחו"מ שם). וכן משמע מדברי התוס' בכמה מקומות. ועל כל פנים לא יצא הדבר מידי ספק דאורייתא, שלכך יש לאסור (עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ד ריג).

ואולם מי ששלם באמונת ישראל ואין לו דעות כוזבות, וגם שומר שבע מצוות כי יודע שבני נח נצטוו בהן [ולא רק מפני היושר האנושי], היות וראוי לקבלו כגר תושב – מותר ליתן לו מתנת חנם. כן נראה לפי דעת הראב"ד. ואולם נראה ששיטת הרמב"ם שכל עוד לא נעשה ל'גר תושב' ממש – בכלל האיסור הוא. ואפילו מקיים שבע מצוות וכו' (עפ"י חזון איש יו"ד סה, ג).

יש להסתפק, שמא רק לענין מתנת חנם אסור כל עוד איננו גר תושב, כדכתיב בקרא 'לגר אשר בשעריך... או מכר לנכרי'

– משמע כל שאינו גר תושב, אפילו מעשיו טובים, אינו בנתינה אלא במכירה, שהרי 'נכרי' במשמע כל גוי, אף שאינו רשע [ואפשר שאינו מוכרח, ע' במובא ביוסף דעת פסחים כא:]. אבל לענין נתינת חן אפשר שגם להרמב"ם אין אסור אלא ברשע. וזהו שהוסף הרמב"ם לנמק (עכו"ם י, ד) 'לא יהיה להם חן בעיניך, מפני שגורם להדבק עמו וללמוד ממעשיו הרעים' – הא כל ששומר ז' מצוות, הגם שאינו גר תושב, ואפשר אפילו אם מצד היושר האנושי ולא משום אמונת התורה – אינו בכלל איסור חן.

והנה בסוטה (מב): אמרו שאסור לספר בשבחן של רשעים. וכבר העירו על כך שהפוסקים לא הביאו הלכה זו. ולפי מה שנתבאר יש ליישב שהמדובר שם על רשע נכרי (כדוגמת בן ערפה, ע"ש. וכ"מ במהרש"א ובקרבן אורה שם, דמייירי בעכו"ם. וע"ע במש"כ שם מא:). ולא ישראל, ואם כן הרי הלכה זו כלולה בדברי הרמב"ם כאן, שאסור לשבח דבר מדבריהם. (וע"ש ב'ענינים למשפט'). תדע, שהרי כאן לא הזכירו אלא לענין נוי, כמשמעות 'חן' שבפסוק, והלא אין דרכו של הרמב"ם להביא דבר שאינו מפורש בגמרא ומה זה שהוסף 'קל וחומר שיספר בשבח מעשיו או שיחבב דבר מדבריהם' – אלא שדבריו הם הם דברי הגמרא שם, שאסור לספר בשבחן של רשעים. וממוצא הדברים שמענו שכל איסור זה אינו אלא ברשע, וכאמור. ולפי זה מובן ששבחו את דמה בן נתינה על הפלגת מידתו וכיו"ב – שהרי לא היה רשע.

רבי יהודה אומר: דברים ככתבן, לגר בנתינה ולעובד כוכבים במכירה' – התוס' הקשו, לר' יהודה למה לי לא תחנם לאסור מתנת חנם, הלא למדים זאת מאו מכר לנכרי – דברים ככתבם, מכירה ולא נתינה. ותרצו שנצרך ליתן בו 'לאו'. אכן מדברי הרמב"ם נראה שאין 'לאו' במתנת חנם, שכתב (ע"ז י, ד; זכיה ומתנה ג, יא): אסור ליתן מתנת חנם אבל נותן לגר תושב, שנאמר לגר אשר... תתנה או מכור לנכרי'.

ואפשר שלשיטתו למדנו מ'לא תחנם' לפרש שדברים ככתבם (מהגר"ז גולדברג שליט"א). יש מקום להוסיף שלולא 'לא תחנם' הייתי אומר שאין איסור ליתן לנכרי אלא כשאפשר ליתן לגר, כי זהו יסוד הדין, ליתן לגר ולא לנכרי, קמ"ל 'לא תחנם' שהוא איסור בפני עצמו ליתן לנכרי מתנת חנם. ולפי זה לכאורה אפשר לומר שאמנם מן הכתוב בנבלה יש לשמוע שכל שאינו בכלל 'גר' אין ליתן לו אלא למכור, ואפילו מעשיו טובים ואינו רשע, אך זהו דוקא כשאפשר ליתן לגר, אבל אם אין גר ליתן לו, אולי אין איסור משום 'לא תחנם' ליתן לנכרי כזה. שהרי עיקר הלאו נאמר בשבעת עממין אלא שלמדין שאר אומות כי אין סברא לחלק כמוש"כ התוס', וא"כ לא שמענו בקרא זה אלא בדומה לשבעת עממין עובדי ע"ז ורשעים. ואולם מדברי כמה פוסקים נראה שמתנת חנם אסורה לכל נכרי שאינו בכלל 'גר תושב' (ע' בית יוסף חו"מ רמט. ומובא בש"ך יו"ד קנא סקי"ח). אך כאמור הרשב"א והמאירי כתבו שכל שאינו עובד ע"ז מותר ליתן לו מתנת חנם. [וכמה אחרונים השיגו על הבית-יוסף שהעלים עין מתשובת הרשב"א. אך אפשר שהכל מודים שאם הוא מקיים שבע מצוות, גם אם אינו 'גר תושב' כגון בזמן הזה שאין היובל נוהג, אינו באיסור זה, וכנ"ל]. ע"ע בשיטת הרמב"ם בשו"ת 'ושב הכהן' לו ו' בית הלוי' ח"א כ.

ורבי מאיר, ההוא לאקדומי נתינה דגר למכירה דעכו"ם' – התוס' הקשו, וכי אם יש לו לאדם חפץ למכור יתנו לגר קודם שימכרנו לעובד כוכבים, והלא אפילו לישראל אינו מצווה על כך? ותרצו, דוקא נבילה שאינה שוה אלא דבר מועט לישראל, שלא היו נכרים מצויים ביניהם, ולגר היא שוה הרבה כשאר בשר, לכך מצווה להקדים ליתן לגר ולא למכור לנכרי עבור דמים מועטים.

(וכן כתב באגרות משה (יו"ד ח"ג צג) [מדנפשיה] שודאי אין מדובר כאן בסוחר נבלות אלא בנתנבלה לו באקראי, וגם מסתבר שמדובר רק כשדמיה מועטים, אבל אם יכול למכור לנכרי בדמים מרובים, אינו מחויב ליתן לגר תושב). ויש מפרשים שהכוונה היא להקדים כלל הלכות 'נתינה' של גר הכתובות בתורה, שזה כולל גם מכירה לדעת ר' מאיר – ל'מכירה' האמורה בתורה לנכרי, שכוללת גם נתינה; כלומר, ודאי אינו חייב להפסיד

ממונו, אלא אם בא ליתנו במתנה – יקדים את הגר לעכו"ם, ואם בא למוכרו – ג"כ יעדיף למכור לגר מלעכו"ם (רבנו פרץ פסחים, מובא בקהלות יעקב כאן י, ב ע"ש).

'מיתבי מעשה ברשב"ג... ואף ר' עקיבא ראה...' – קושית הגמרא ממעשה דרשב"ג, כיצד סיפר בשבחה, אבל ר' עקיבא לא סיפר. [והביאו מעשה דר' עקיבא אגב גררא, כי הוא סיוס הברייטא. ובירושלמי אינו מביא אלא מרשב"ג] (תורת חיים; רש"ש).

לדעתם בכייתו על האי שופרא דבלי, אינה נחשבת כסיפור שבח. ואולם בספר בן יהוידע כתב שגם זה בכלל נתינת חן, וגם ממעשה דרע"ק הקשו. ואע"פ שידע שהיא תתגיייר בעתיד – כיון שלא גילה עתה מדוע שחק ורק, נמצא שבבכיתו משבח את יפה בפניה בעודה נכריה, והרי הוא נותן לה חן. עכ"ד.

ממה ששאלו מרשב"ג והוצרכו לתרץ 'קרן זוית', משמע מזה שכל ראייה אסורה, גם שלא בכוונה להנות (ע' ישראל קדושים לר"צ הכהן עמ' 4; פתח עינים להחיד"א; שו"ת אגרות משה או"ח ח"א מ. ויש שכתב לדחות – ע' יד מלאכי קעט. וע' בשו"ת יביע אומר ח"ו או"ח יג, ג).

'הרואה בריות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו' – בזמן הזה לא נהגו כלל בברכה זו (חיי אדם). ומכל מקום נכון לברכה ללא שם ומלכות (משנה ברורה רכה סקל"ב). ע"ע במובא ביוסף דעת ברכות נח:

(ע"ב) 'ולא בחמור ולא בחמורה... בזמן שנוקקין זה לזה' – ולא אמר 'לא בחמור וחמורה...' – לומר שאפילו אינו רואה מקום חיבורם אלא רק רואה אחד מהם בזמן זיווגם – אסור (בן יהוידע).

'ונשמרת מכל דבר רע – שלא יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה' – דרשו מסמיכות הכתובים לענין מקרה לילה. או מהמלה רע המדברת בקלקול זה, כמו שמצינו בער ואונן (תורת חיים).

'אמר ר' פנחס בן יאיר...' – נקיות' – אפילו במחשבה. 'ענוה' – מתוך שהוא מבזה עניני העולם. וממנה בא לידי 'יראת חטא' – שהוא ירא ממנו כירא מן האויב, ומתוך כך בא לידי 'חסידות' – שכל מעשיו לשם שמים.

ורבי יהושע בן לוי שאמר **'ענוה גדולה מכולן'** – שמשמע לו 'ענוה' כמו שפרשנו 'חסידות' – שכל מעשיו לשם שמים (ר"ן).

ע"ע במה שציין בקהלות יעקב טהרות (הוספות א – עמ' ריב במהדור' תשמ"ט) על ענין 'חסיד' ו'חסידות' המוזכרים בכ"מ בדרו"ל.

נראה בספר החינוך (תקסו) שמפרש 'נקיות' – מטינוף גשמי, ועל ידה זוכים למדרגת רוח הקדש. וכדומה כתב ריעב"ץ, שבכלל 'נקיות' – נקיות הגוף ומלבושיו, שכך היא מדתו של תלמיד חכם כדתנן בפ"ט דמקואות וכמו שאמרו בשבת קיד. – 'שהחושש על נקיות נשמתו חושש גם על נקיות בגדיו, שהם תכשיטיו'. והוא דבר שכלי, לנהוג בנקיות אדם חכם שלא ידמה לבהמה'.

ומדרגת 'תחית המתים' פרשה רבי יוסף חיים (בספר בן יהוידע) שיוכה למעלה עליונה ונשגבה מאד, שיוכל לשלוח נפשו למקום קליפות ולהוציא משם נפשות העשוקים, הנחשבים כמתים. והוא מחיה אותם כשמוציאם משם [כמו שאמר רבינו האריז"ל]. וזו מעלה גדולה שאין למעלה הימנה. (ועיין עוד שם באור ופירוט המדרגות).

ענינים וטעמים

‘בעבדתיה טריד’ –

... ויש בחינת ‘בעבדתיה טריד’ שנאמר בש"ס במגדלי בהמות שמרביעים כמכחול בשפופרת. אולם באר רש"י שזה דוקא בבהמות שלו, אבל גם הוא אסור להסתכל בבהמות שאינן שלו בשעת זיווגן, הגם שכבר הורגל; הרי שאין ההרגל מועיל להציל מהרהור, ורק טרדה ‘בעבדתיה’ מועילה לזאת.

ואם תשאל, הרי על כל פנים הורגל לראות את הדבר ההוא, ואיך יתעורר בראות הדבר שכבר הורגל בו, הרי התאוה דורשת חידוש?

אבל יש טעות בשאלה זו; יש ענין המעורר, ויש ענין המזכיר, והפרש גדול ביניהם; האדם שהוא בעל תאוה, הן בטבעו ירהר בתאוות מלבו, אפילו אם לא יראה דבר. אדם כזה, כאשר יגיע למצב אשר גופו יביאהו לידי הרהור, אז אין צריך אפילו למזכיר, ויהרהר. ויש שהוא עומד סמוך למצב ההרהור, אז על כל פנים צריך למזכיר, אך די בכל דבר שיזכירהו, אפילו דבר שהוא כבר מורגל בו. כמו מי שעבר הזמן הרגיל לאכילתו אך עדיין רעבוננו לא עלה לרעיוניו, אז די בפרוסת לחם להזכירו רעבוננו, אף שהלחם בודאי אינו חידוש אצלו.

ורוב בני אדם הם במצב זה לגבי התאוות ברוב הזמנים, ועל כן אין מועיל לזה הרגל. ורק הטרדה בענין אחר שהוא בשייכות עם מה שרואה – זו מועילה להרהור. אך טרדה גדולה מבטל ההרהור אפילו כשאין לה שום שייכות עם מה שרואה (מכתב מאלהו ח"ד עמ' 242).

‘ונשמרת מכל דבר רע...’ –

‘... אבל אצל בני ישראל העיקר הוא ההשתדלות בלב כמו שנאמר מכל משמר נצר לבך. ובירושלמי דברכות (א.ה) על פסוק תנה בני לבך לי אי את יהיב עינא ולבא לי אנא ידע דאת דלי. ועל כן אמרו ונשמרת מכל דבר רע שלא ירהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה, אף דאין המחשבה רעה מצטרפת לרואה קרי במעשה בלא מחשבה דאחר כך בלילה ואין נענש על זה, מכל מקום מצות שמירת לבו עליו הוא. ועיקר היהדות בלב, ויראה שהוא עיקר אשר ד' שואל מעמך אינו אלא בלב, וכמו שאמרו ביזמא (עב:) על פסוק ולב אינן, וכן כל חובת הלבבות, כי כאשר הלב טוב שהוא המדה הישרה שיבור האדם, כל המעשים ממילא הם אך טוב וההיפך בהיפך.

ועל כן עיקר עבודת האדם כל היום דכל עמל האדם לפיהו בקול תורה וקול תפלה, העיקר הוא בלב, ותפלה נקרא ‘עבודה שבלב’ (תענית ב.) וכן בתורה נאמר והגית בו יומם ולילה והגיון הוא בלב, כמו שכתוב והגיון לבי. וגם בקריאת שמע שהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים, קיימא לן כמאן דאמר (ברכות כ ט"ב) הרהור כדבור דמי, ואף דמלכות פה תורה שבעל-פה קרינן (פתח אליהו) דעיקרו בהתגלות בפה, כיון דהרהור כדבור דמי הרי חשוב כדבור ופה. ועיקר שכינת מדת המלכות הוא בלב איש הישראלי כמו שנאמר צור לבבי וחלקי אלקים לעולם. והרמב"ם (ברכות א.ז.) פסק דכל הברכות יוצאין גם בלב. ואף דהארץ נתן לבני אדם אחר ברכה (כמו שאמרו ברכות לה:) הוא עולם המעשה שצריך להיות התגלות בפעל, די שיהיה בהתגלות לבו שהוא הארץ העליונה מדת מלכותו ית' ושכינתו ית' בתחתונים בלבבות דבני ישראל שנתן לבני אדם.

(מתוך דברי סופרים לר"צ הכהן – לה, עמ' 31)

‘זריזות’ –

‘... התבונן עוד, שכמו שהזריזות הוא תולדת ההתלהטות הפנימי, כן מן הזריזות יולד ההתלהטות. והיינו, כי מי שמרגיש עצמו במעשה המצוה כמו שהוא ממזר תנועתו החיצונית, כן הנה הוא גורם שתבער בו תנועתו הפנימית כמו כן, והחשק והחפץ יתגבר בו וילך. אך אם יתנהג בכבודות בתנועת אבריו, גם תנועת רוחו תשקע ותכבה. וזה דבר שהנסיין יעידהו. ואמנם כבר ידעת, שהנרצה יותר בעבודת הבורא יתברך שמו, הוא חפץ הלב ותשוקת הנשמה... ואולם האדם אשר אין החמדה הזאת לוהטת בו כראוי, עצה טובה היא לו שיזדרז ברצונו, כדי שימשך מזה שתילד בו החמדה בטבע, כי התנועה החיצונית מעוררת הפנימית, ובדואי שיותר מסורה בידו היא החיצונית מהפנימית. אך אם ישתמש ממה שבידו, יקנה גם מה שאינו בידו בהמשך, כי תוליד בו השמחה הפנימית והחפץ והחמדה מכח מה שהוא מתלהט בתנועתו ברצון’ (מתוך מסילת ישרים ז).

דף כא

‘רבי יוסי אומר: בארץ ישראל משכירין להם בתים... בתים דלית בהו תרתי – לא גזרו בהו רבנן – מבואר שלדברי הכל השכרת קרקע לעכו”ם בארץ ישראל אינה אסורה מן התורה אלא משום גזרה. והנה לעיל (ט) נסתפקו בגמרא האם שכירות קניא אם לאו. ולכאורה היה אפשר להוכיח מכאן ששכירות אינה קונה [כפי המסקנא שם], כי אם קונה, היה אסור מן התורה להשכיר, שהרי מקנה להם זכות בקרקע.

ומכך שלא הוכיחו מכאן, היה נראה לומר שאין איסור תורה במכירת קרקע לזמן מוגבל. ומסברא היה נראה שתלוי הדבר במחלוקת ר’ יוחנן וריש לקיש האם קנין פירות כקנין הגוף דמי אם לאו. ואולם החזון-איש (י”ד סה, ד ועוד) כתב להוכיח שיש במכירה לזמן איסור תורה. וכן נסתפק בספר מנחת חינוך (תכו). ויש לעיין (אבי עזרי שמיטה ויבל ג, ח אות ג).

יש להוסיף נדבך לראיה זו, לפי מה שכתב הרא”ש כאן ששכירות לעכו”ם בדיניהם הרי היא כקנין לזמן, וכשדים תקיפה יש לילך לפי דיניהם, [והגר”א (י”ד קנא, יח) העיר שאפילו כשאין ידם תקיפה יש ללכת אחר דיניהם. וע’ במש”כ בחזו”א י”ד סה, ח], א”כ כיצד מתירים להלכה להשכיר להם בתים בא”י – אלא מוכח שמכירה לזמן אינו בכלל האיסור. וצ”ע. ובשו”ת אגרות משה (או”ח ח”ב קיג) כתב שמסתבר כשמקנה קרקע ב’קנין פירות’ לעכו”ם, אפילו לריש לקיש יש בדבר איסור תורה, ואינו דומה לשכירות. וצ”ב מכח הראיות הנ”ל.

‘שנאמר לא תביא תועבה אל ביתך’ – חילוקי דינים בלאו זה, ע’ לעיל טו.

‘כיבוש יחיד’ – ע’ במובא ביוסף דעת גטין ח.

(ע”ב) ‘אבל שדהו לעובד כוכבים שרי, מאי טעמא, אריסא אריסותיה קעביד’ – ואולם נראה שאין מותר אלא בסתמא, אך לומר בפירוש לאריס שיעבוד בשבת – אסור, כיון שכל השדה שלו ומיחדו לעבוד בשבת. ורק כאשר לקחו שדה בשותפות מותר אע”פ שמיחדו לשבת (חזון איש י”ד קעז, ט. וכ”ג בשו”ת אגרות משה או”ח ח”ד נד ד”ה ולטעם). ויש מי שחולק (אבני נזר או”ח מא. וכתב להוכיח כן מדברי הר”ן. ואולם בקבלנות מבואר בפוסקים שאסור, וע”ש בטעם החילוק).